

Görkəmli türkoloq-alimin elmi-nəzəri görüşləri yeni baxış kontekstində

Türkologiya elminin formalaşması və inkişafı prosesinə nəzər salanda türkoloq-alim, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Əməkdar elm xadimi, Dövlət mükafatı laureatı, Türk dil qurumunun üzvü, akademik Afad Qurbanov göz önündə canlanır. Onun yaratdığı Onomastik-elmi mərkəzin təşkilatçılığı ilə 1986-cı ildən başlayaraq keçirilən respublika və beynəlxalq səviyyəli elmi konfranslarda yer alan müxtəlif türk tayfa və etnosların yayım arealı, türk xalqlarının tarixi keçmişindən soraq verən toponimlərin mənşəyi, türk şəxs adlarının keçdiyi inkişaf yolu və s. kimi aktual mövzularda aparılan diskussiya və müzakirələr zamanında böyük əks-səda doğurmuşdur. Bu müzakirələrin nəticələrinin çap edilərək geniş elmi ictimaiyyətə çatdırılması, həmçinin görkəmli alimin özünün uzun illər türkoloji istiqamətdə apardığı tədqiqatlar böyük bir məfkurəyə—türkçülükdən Turançılığa xidmətin bariz nümunəsidir.

Fikrimizcə, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Əzizxan Tanrıverdinin bu böyük alim və ictimai xadimin həyat yolundan bəhs edən monoqrafik tədqiqatını “Türkologiyamızın Afad Qurbanovu” adlandırması da məhz fikirlərin doğurduğu ideya-qənaətlə bağlı olmuşdur.

Müəllifin Afad Qurbanovun həyat və fəaliyyətini əks etdirdiyi mülahizələri əsərin maraqlı bir strukturda işləndiyini göstərir. Monoqrafiyanın ideya-mahiyyətini ifadə edən elmi yanaşmalar bölmələr üzrə qruplaşdırılmışdır. Akademikin dilçilik elmimizə xidmətlərini güzgü kimi əks etdirən həmin bölmələrin adlarına nəzər yetirmək də öz zəruriliyini doğrur. “Afad Qurbanovu bir alim, türkoloq kimi dəyərləndirmiş alimlərin əsərlərindən sətirler”, “Afad Qurbanovun elmi yaradıcılığı tədqiqatlarda”, “Afad Qurbanova həsr edilmiş şeirlər ədəbi tənqid müstəvisində”, “Afad Qurbanov Azərbaycan onomastikasına dair konfransların təşkilatçısı və əsas məruzəçi kimi...” Türkoloq alimin keçdiyi həyat yolunu, elmi fəaliyyətini dəqiqliklə ifadə edən bu bölmələr oxucuda əsərlə tanış olmağa böyük maraq doğurur.

Professor Əzizxan Tanrıverdinin bu əsərində “Ustadımı xatırlayarkən”i oxuyanda xəyal məni neçə illər əvvələ çəkib apardı. Mənim də ustadım, elmi rəhbərim olmuş Afad Qurbanovun əzəmətli, məğrur görkəmini özündə əks etdirən işıqlı obrazına ehtiramım sonsuzdur. Müəllif A.Qurbanovun portretinin ən incə detallarının belə onun insani keyfiyyətlərindən, zəngin mənəvi aləmindən yandığını böyük məhəbbətlə, qədircəşliklə təsvir etmişdir. Onun xarakterik cizgilərindən söz açan müəllif yazır: Afad Qurbanov “Sözübütöv, gözütöx insan idi: alicənablığı və qayğıkeşliyinə söz ola bilməzdi: dostuna dar gündə dayaq olmayanlar onun üçün heç idi: özü isə əsl dost idi. Boşboğaz, lovğa adamlar gözünün düşməni idi: qazandığı çoxsaylı uğurlarla öyünməz, təvazökarlıq nümayiş etdirmədi”.

Akademik Afad Qurbanov, sözün əsl mənasında, ana dilinin imkanlarından, onun təsir gücündən məhərrətlə istifadə etməyi bacaran peşəkar natiq, ustad pedaqoq idi. Alimin dilinin aydın, səlis, nitqinin məzmunlu və zəngin olmasını səciyyələndirən amillərə münasibət bildirən professor Əzizxan Tanrıverdi obrazlı şəkildə “...Çox uzaqlardan gələn bu səsə qədim əcdadlarımızın, Dədə Qorqudun ruhunun hopduğunu” qeyd edərək, nitqindəki doğmalığın gözəlliyin qaynağını doğru olaraq xalq ruhuna yaxınlığında görür. Afad müəllimin bir insan kimi ruhən, mənən öz xalqına, doğma dilinə bağlılığı və təmənnasız sevgisi Əzizxan Tanrıverdi ilə söhbətində daha qabarıq şəkildə öz təsdiqini tapır. Bu barədə müəllif yazır: “Onun elmi yaradıcılığına həsr etdiyim sonuncu məqalənin adı. “Görkəmli türkoloq” idi. Bunu ustadıma bildirəndə o, həmin yazının “Şöhrətli xalq dilçisi” başlığı ilə nəşr olunmasının məqsəduyğun olduğunu tövsiyə etdi”. Bu fakt onu deməyə əsas verir ki, görkəmli akademik üçün ən şərəfli ad bütün titullar və adların fəvqündə dayanan “xalq dilçisi” adıdır. Afad müəllim hələ sağlığında bu adın zirvəsinə yüksələ bilmişdir.

Professor Əzizxan Tanrıverdi onun dilçilik elminin inkişafındakı xidmətlərindən söz açaraq qeyd edir ki: “Azərbaycan dilçiliyində fonetika Ə.Dəmirçizadənin, leksikologiya S.Cəfərovun, dialektologiya M.Şirəliyevin, morfologiya M.Hüseynzadənin, sintaksis Ə.Abdullayevin, dil tarixi H.Mirzəzadə, Ə.Dəmirçizadə və T.Hacıyevin, morfonologiya F.Cəlilovun, ümumi dilçilik və onomalogiya isə A.Qurbanovun adı ilə bağlıdır”.

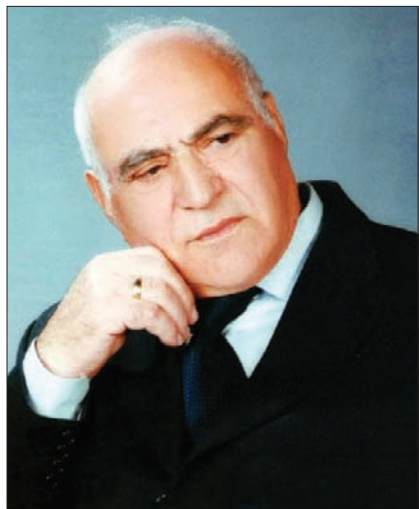
Bu mülahizənin davamı kimi bir faktı da qeyd edək ki, Afad müəllim dilçiliyin tək cə onomalogiya və ümumi dilçilik deyil, türkoloji dilçilik, Azərbaycan dilçiliyinin aktual problemləri, müasir Azərbaycan ədəbi dili, bədii mətnin linqvistik təhlili və s. sahələri ilə bağlı yazdığı monoqrafiya, dərslik və metodik vəsaitlərdə öz uğurlu elmi nəticələrini təqdim etdikdən sonra, dilçiliyin ayrı-ayrı yaruslarında müşahidə olunan problemlərdən söz açır və bu problemlərin həlli yollarının nəzəri əsaslarını müəyyənləşdirir. Akademik Bəkir Nəbiyev bu haqda yazır: “Afad Qurbanov dilçilik elminin ən görkəmli və məhsuldar nümayəndələrindən biri kimi Azərbaycan və region ölkələrində böyük nüfuz sahibi olmuşdur. Bunun əsas səbəbi hər şeydən əvvəl alimin çoxşaxəli yaradıcılığı və bu sahələrin hər birində əldə etdiyi sanballı elmi nəticələrlə bağlı idi”.

Professor Əzizxan Tanrıverdi elmdə davamlı və sistemli inkişafın onun gələcək nəsillərə ötrül-məsindən keçdiyini yaxşı bilən yüksək intellektə, geniş erudisiyaya malik Afad müəllimin elmə gəlmək istəyən istedadlı gənclərə xüsusi qayğı ilə yanaşmasına da toxunaraq onlara verdiyi tövsiyələrə diqqət çəkir”. Elmi fəaliyyət sahəsinə qədəm qoyan hər bir tədqiqatçı üçün əsas və ilkin şərtlərdən biri onun sevdiyi elmin vəziyyətini, dünya elmləri sisteminə yerini, digər elmlərdən fərqli olan başlıca əlamətlərini bilməsidir. Tədqiqatçı tədqiq etdiyi elm sahəsinin keçmiş, indisi və gələcəyi ilə maraqlanmalı, geniş axtarışlar, geniş müşahidələr əsasında elmi məsələnin tədqiqi istiqamətlərini özü üçün müəyyənləşdirməkdə zəhmət çəkməlidir. “Afad müəllimin birbaşa hədəfə tuşlanmış məntiqli, düşünülmüş fikir və mülahizələri yetişdirdiyi 60-dan çox doktorant (fəlsəfə doktoru və elmlər doktoru) üçün Əzizxan Tanrıverdinin dediyi kimi, bir növ proqram səciyyəsi daşıyırdı. Akademik Afad Qurbanovun rəhbərliyi altında yetişən dilçilər onun yarımçıq qalmış elmi ideyalarını davam etdirməklə Azərbaycan dilçiliyinin və türkologiyanın inkişafına öz töhfələrini verirlər.

Afad müəllimi şəxsiyyət kimi xarakterizə edən mühüm keyfiyyətlərdən biri də onun bacarıqlı təşkilatçı, ciddi qərarlar qəbul edən, yüksək idarəçilik qabiliyyətinə malik ədalətli rəhbər olması idi.

Azərbaycan dilçiliyinin və türkologiyanın inkişafını hədəf kimi seçmiş Afad müəllimin rəhbərliyi dövründə tanınmış ədəbiyyat və elm adamları ilə tələbələrin görüşünü təşkil etməsi, mütəmadi olaraq elmi konfransların keçirilməsi,” Sovet Türkologiyası” jurnalının baş redaktoru, akademik Y.Tenişev kimi görkəmli türkoloqları Pedaqoji Universitetə dəvət etməsi ilə bağlı əsərdə sistemli, maraqlı məlumatlar verilir. Və bütün bunlar doğru və məntiqli olaraq Afad müəllimin yorulmaz təşkilatçılıq fəaliyyətinin təzahürü kimi xarakterizə olunur.

Əsərin “Afad Qurbanovun elmi yaradıcılığı tədqiqatlarda” adlı bölməsində Ə.Tanrıverdi görkəmli alimin elmi-pedagoji fəaliyyətinə iki yüzdən artıq yazının həsr edildiyini və bu yazıların Afad müəllimlə bağlı üç kitabda cəmləşdiyini bildirir. O, Afad müəllim haqqında yazılmış məqalələri ümumi dilçilik məsələləri; Müasir Azərbaycan ədəbi dili problemləri; Azərbaycan dilçiliyi problemləri; Azərbaycan dilinin onomalogiyası; Türkoloji dilçilik; Bədii əsərlərin dili və s. istiqamətlərdə qruplaşdıraraq Bəkir Nəbiyev, Adil Babayev, İsmayıl Məmmədov, Nəbi Əsgərov, Həsən Bəliyev, Qara Məşədiyev, Sayalı Sadıqova, Mirvari İsmayılova və başqa tanınmış dilçilərin mülahizələrini dilçi

peşəkarlığı ilə linqvistik təhlil süzgəcindən keçirir.

Akademik Afad Qurbanov özünün mənəvi zənginliyi, elmi-pedagoji görüşləri, millətine bağlı olması ilə dilçilik elminin zirvəsində dayanır. Bu uralıq məqamı bədii söz sənəti ilə məşğul olan yaradıcı şəxsiyyətlər tərəfindən də hər zaman vəsf edilmişdir.

Professor Əzizxan Tanrıverdi əsərində bu nümunələri ədəbi tənqid müstəvisində təhlilə cəlb edərək böyük alim haqqında yazılmış şeirlərə münasibətini belə ifadə edir. “Afad Qurbanov haqqında yazılmış şeirləri oxuduqca xəyallara dalmalı olursan. Və bu məqamda o böyük şəxsiyyətin hərəkət trayektoriyası assosiativ olaraq gözələrin önündə canlanır... xəyallar aləmində sanki, onun səsinə də eşidirsən. Bu səs bəzən lap yaxında eşidilir, bəzən isə Qərbi Azərbaycandan, Borçalıdan və daha çox, uzaq türk ellərindən gəlir”.

Xalq dilçisi Afad Qurbanovun vətən sevdalı ecəzkar səsi, sirrini açmağa çalışdığı “Toxunulmaz müqəddəslər”in, (toponimlərin), ruha ləzzət verən bumbuz bulaqların, əzəməti ilə göz oxşayan qarlı dağların, coşub-daşan dağ çaylarının adları ilə qovuşub hikmətə çevrilərək dilçilik tarixinin şanlı səhifəsində əbədiyaşarlıq qazanacaq.

Professor Əzizxan Tanrıverdi Afad Qurbanovun ömür yoluna həsr etdiyi əsərin sonuncu bölməsini “Afad Qurbanov Azərbaycan onomastikasına dair konfransların təşkilatçısı və əsas məruzəçisi kimi” adlandırmışdır.

Əsərin bu bölməsində Afad Qurbanovun 1986-ci ildən başlayaraq Azərbaycan dilinin onomastikası, nitq mədəniyyəti, Azərbaycan terminologiyasının müasir vəziyyəti ilə bağlı təşkil etdiyi konfranslar və bu konfranslarda əsas məruzəçi kimi onun Azərbaycan dilçiliyinin ayrı-ayrı sahələri və türkologiya elmi qarşısında duran vəzifələrdən bəhs edən proqram səviyyəli məruzə və tezislərinin, nəzəri görüşlərinin şərhinə geniş yer verilir. Afad Qurbanovun uzun illər gərgin araşdırmaları nəticə etibarilə dilçiliyin ayrı-ayrı sahələrində müşahidə olunan bir çox ziddiyyətli məqamların aradan qaldırılması ilə yanaşı, Azərbaycan dilçiliyinin müstəqil şöbəsi olan onomalogiya elminin yaranmasını zəruri etmişdir.

Müəllifin bununla bağlı söylədiyi fikirlər də bizdə maraq doğurur. “Professor Afad Qurbanov dilçiliyin bir çox sahələrini əhatə edən çoxcəhətli elmi yaradıcılığa malikdir. XX yüzilliyin II yarısı Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında xüsusi dövr hesab edilə bilər. Bu dövrdə Azərbaycan dili onomalogiyasının müstəqil bir nəzəri dilçilik şöbəsi kimi formalaşması bilavasitə professor Afad Qurbanovun adı ilə bağlıdır”.

Onun elmi irsi tək cə Azərbaycanda deyil, onun hüdudlarından kənarda da görkəmli dilçi kimi tanınır və əsərləri rəğbətlə qarşılanır.

Professor Əzizxan Tanrıverdi Afad müəllimin son 40 ildə dünyanın bir sıra böyük şəhərlərində dilçiliyə, xüsusilə türkologiyaya aid keçirilən konfransların əksəriyyətində aktual mövzularla çıxış etdiyini, əsərlərinin Almaniya, Rusiya, İran, Türkiyə, Qazaxıstan, Türkmənistan, Özbəkistan və s. ölkələrdə yayıldığını qeyd edir. Onun “Türkologiyamızın Afad Qurbanovu” adlı əsəri görkəmli xalq dilçisinin şəxsiyyəti, həyat və yaradıcılığı ilə bağlı ən incə məqamlarına aydınlıq gətirilməsi baxımından olduqca əhəmiyyətli bir əsərdir. Düşünürük ki, Afad Qurbanovun elmi irsi bundan sonra da yeni aspektlərdən tədqiq olunmalı, araşdırılmalıdır.

Elşad ABIŞOV,
filologiya üzrə fəlsəfə dosent.